

SZEGEDI TUDOMÁNYEGYETEM GAZDASÁGTUDOMÁNYI KAR

Közgazdaságtani Doktori Iskola

Fenyővári Zsolt

Az intézmények, a tulajdonjogok és a Pick

A doktori értekezés tézisei

Témavezető:

Prof. Dr. Voszka Éva

egyetemi tanár

SZTE, GTK

Szeged, 2013

Tartalom

1. A témaválasztás	3
2. A kutatás céljai, hipotézisek.....	4
3. Fogalmi keretek.....	5
4. Az értekezés felépítése	7
5. Az alkalmazott módszerek	8
6. Eredmények.....	9
7. Tudományos publikációk	11

1. A témaválasztás

A kutatási téma megválasztását objektív és individuális tényezők egyaránt motiválták:

1. A hazai gazdasági felsőoktatásban a rendszerváltás első hulláma az *új neoklasszikus forradalom* volt. A paradigmaváltás második fázisában jelentek meg azok a törekvések, amelyek a kevésbé ismert, de jelentős irányzatok bevonását célozták az egyetemi kutató- és oktatómunkába. Ezek egyike az *új intézményi iskola*, amely kiterjedésénél, eredményeinél (Nobel-emlékdíjasainak számánál) fogva a modern elmélet megkerülhetetlen tényezője.
2. A társadalmi-gazdasági rendszerváltás, és az azt követő – elhúzódó – átmenet *intézményi megoldásért kiált*, hiszen az érintett gazdaságoknak két-három évtized alatt kell a stabil gazdaságokban évszázados evolúció eredményeképpen létrejövő demokráciákhoz hasonló intézményrendszert kiépíteniük.
3. Az elméleti közgazdaságtan művelőin – a közgazdász társadalom tagjai és nem szakmabeliek egyaránt – gyakran kéri számon az *életszerűséget*. Egy intézményi szemléletű, interdiszciplináris kutatás révén hidat verhetünk az elmélet elkötelezett hívei és az agnosztikusok közé.
4. Az új intézményi iskola egyik legmarkánsabb kutatási területeként a *tulajdonjogok gazdasági elmélete* az elmúlt harmadfél évtized magyarországi változásainak leírására különösen alkalmas eszközrendszert kínál.
5. A fentiek szellemében az empiria egyfelől *gyakorlati értelmet ad* a teoretikus gondolkodásnak, másrészt *verifikálja* azt. A kettős cél elérését szolgálja a magyar *versenygazdaság tulajdonviszonyainak leíró statisztikai elemzése* csakúgy, mint az azt követő *Pick-esettanulmány*. Utóbbi megválasztása aligha szorul magyarázatra, hiszen a vállalat tradíciói, mérete, piaci részesedése, nemzetközi megítélése, az ezredfordulón megélt tulajdonosváltásai, jelenlegi ágazati pozíciói bőségesen elegendő okot kínálnak a téma feldolgozására, nem beszélve arról, hogy a szegedi Gazdaságtudományi Kar eleddig adós volt a helyi gazdaság első számú reprezentánsának tulajdöntörténeti bemutatásával.
6. A neoklasszikus közgazdaságtan elkötelezett híveként egy olyan, viszonylag fiatal irányzat feldolgozására tettem kísérletet, amelynek terminológiája és elemzési apparátusa az *ortodox elmélet gondolkörébe jól illeszthető*.
7. Az új intézményi iskolában rejlő lehetőségek megismerésében segített egy st. louis-i tanulmányút, majd néhány európai és egyesült államokbeli konferencia-részvétel, amelyek során az irányzat legkiválóbbjainak nézeteit volt alkalmam személyesen is megismerni.

2. A kutatás céljai, hipotézisek

Célok

1. Felhívni a figyelmet arra a *mainstream* irányzatok által javarészt figyelmen kívül hagyott jelenségre, hogy az *intézmények* döntően hatnak a hatékonyságra, akár a *szervezetten belüli kapcsolatokról*, akár az *egyes piacokról*, akár a *makrogazdasági tér szabályozásáról* van szó.
2. Az intézmények világán belül kiemelten hangsúlyosak a *tulajdonjogok*. Pusztán a magántulajdon dominanciája nem feltétlenül biztosítja a hatékonyságot, hiszen a magántulajdon bázisán napjainkban működő szervezetek sokszínű tulajdon-struktúráján belül számos olyan szervezeti formával találkozunk, amelyek eltérő intenzitással juttatják érvényre jóléti elvárásainkat, nem beszélve az állami tulajdonlás létéről és helyenként vitathatatlán szükségességéről.
3. A teoretikus megközelítésen túl, nem kevésbé fontos célunk e sokszínűség bemutatása gyakorlat-orientált megközelítésben, egyfelől
 - o a *magyar versenygazdaság* tulajdonviszonyainak leíró statisztikai elemzése, másrészt
 - o egy hazai nagyvállalat, a **Pick tulajdon-történetét** feldolgozó esettanulmány segítségével.

Hipotézisek

A 4. – leíró statisztikai – fejezet kapcsán megfogalmazott hipotézisünk:

H1: Az általunk vizsgált indikátorok segítségével eltérő intenzitással, de kimutatható a kapcsolat a különböző tulajdonosi szerkezetű vállalatcsoportok gazdálkodásának jóléti szerepe között.

A Pick-esettanulmány hipotézisei:

H2: A vizsgált periódusra jellemző, az *árbevételre*, a *foglalkoztatásra*, a *nyereségre*, a *beruházási és hitelfelvételi* magatartásra utaló vállalati adatok a Pick esetében nemcsak a piaci konjunkturális folyamatok alakulását tükrözik, hanem a cég *tulajdonosi struktúrájában* ez idő alatt lezajló változásokat is.

H3: A *szakmai versus pénzügyi befektető* dilemmáját az esettanulmány ugyan nem oldja meg, de ebben a tekintetben számos – javarészt elszomorító – tanulsággal szolgál.

H4: A *külföldi versus belföldi* elhatárolás a befektetői kör megítélése során önmagában nem célravezető, így nem lehet a privatizációt vezénylő közakarat kitüntetett preferenciája sem.

3. Fogalmi keretek

Az új intézményi közgazdaságtan nem szakít a hagyományos *neoklasszikus iskola* alapvető szemléletmódjával és eszközrendszerével. Ugyanez értelemszerűen elmondható a *tulajdonjogok közgazdaságtanáról* is. Ennek megfelelően a dolgozat a *standard ökonómia* marginalista terminológiáján és analitikai apparátusán építkezik. Ezt egészítjük ki a NIE kulcsfogalmaival, illetve – az empirikus munka során – néhány kiemelt vállalat-gazdaságtani kategóriával. A disszertációban használt legfontosabb specifikus fogalmak a következők:

Intézmények:

Ha a gazdaságra úgy tekintünk, mint egy *játékra*, akkor az *intézmények a játékszabályok*. Intézmény tehát minden olyan *gazdálkodás-szervezési, jogi, politikai, szociokulturális* tényező, amely befolyással van a gazdasági szereplők viselkedésére és az erőforrások elosztására. Ezek némelyike a vizsgálódás szempontjából *exogén változó* (pl. a *vallás, a tradíciók, a jogi feltételek*), míg mások (pl. a *választott társasági forma, termelés-szervezési mód vagy piaci kapcsolatrendszer*) az aktuális modell *endogén tényezői*.

Tranzakciós költségek:

A hagyományos értelemben vett költségek az inputok termelésbe történő bevonása és outputtá alakítása során merülnek fel. A tágabban értelmezett termelés azonban nemcsak az inputok outputokká történő fizikai transzformációját foglalja magába, hanem az inputok tulajdonosa és a végső termék megvásárlója közötti transzfereket is. Ilyen értelemben a *transzformációs függvénnyel együtt járó költségeket* nevezhetjük tranzakciós költségeknek.

Douglass North megfogalmazásában „...a tranzakciós költségek a föld, a munka, a tőke és a vállalkozói ügyesség költségei, amelyek szükségesek ahhoz, hogy a tulajdonjogokat egyik személyről egy másikra vigyék át”.¹

Arrow megközelítésében a tranzakciós költségek egy gazdasági rendszer működtetésének összes költségeiként értelmezhetők.²

A tranzakciós költségek alatt sok esetben az *értékesítési csatorna költségei* értendők, hiszen a tulajdonjogi változások zöme az input- és outputcsatornákon történik. Tágabb (és pon-

¹ Mátyás A. (1996): A hagyományos közgazdaságtan bírálata és kutatási körének kiszélesítése az új intézményi iskola képviselői részéről, *Közgazdasági Szemle*, 7-8.

² Arrow, K. J. (1974): *The Limits of Organization*. Norton, New York

tosabb) értelemben ide soroljuk a *szerződések előkészítésével, megkötésével, realizálásával és ellenőrzésével* kapcsolatban felmerülő összes költséget. Így például mikro szinten a marketing, a számvitel, a logisztika, az üzleti adminisztráció, a jogi képviselet stb. költségeinek zömét, továbbá olyan makroszintű költségeket is, mint a pénzügyi és biztosítási rendszer, vagy az állami szektor működtetésének ráfordításai.

Tulajdonjogok:

A fogalom egyetlen, minden lényeges mozzanatot magába foglaló definícióba aligha sűrítendő. Ennek megfelelően a kategória érdemi tartalmának meghatározása során a tulajdonnal kapcsolatos *klasszikus jogelemeket* hívtuk segítségül. Ezek a következők:

- a) a *használat* joga (*usus*),
- b) a *hasznok elsajátításának* joga (*usus fructus*),
- c) a *vagyontárgy megváltoztatásának* joga (*abusus*), és
- d) a fenti jogok *elidegenítésének* joga.

A tulajdonjogok felpuhulása:

Amennyiben az előzőekben sorolt bármelyik jogelem sérül, vagyis a tulajdonos valamilyen mértékben akadályozva van jogai gyakorlásában (legyen az *jelentős* vagy *csekély jelentőségű sérelem*), a *tulajdon korlátozásáról*, nem kevésbé fontos kifejezéssel élve a *tulajdon felpuhulásáról* beszélünk. A tulajdon filozófiai, jogi és közgazdasági egységét csak az a)-d) pontokban felsoroltak egyidejű érvényesülése biztosíthatja.

Szakmai befektető:

Az érintett cég szempontjából *szakmai befektetőnek* tekintjük az olyan tényleges, vagy potenciális tulajdonost, amelynek alaptevékenysége a reálfolyamatok szintjén *azonos szakmacsoportba* tartozik a vizsgált vállalatéval, illetve amelynek *termelési vertikumába* a vizsgált vállalat alaptevékenysége *beilleszthető*.

Pénzügyi befektető:

A *pénzügyi befektető* olyan szakmai értelemben semleges gazdasági szereplő, aki

- o *rövid távon tervez*, és az általa megszerzett üzletrészt (vállalatot) a tervezett időszak végével *haszonnal kívánja értékesíteni*, vagy
- o az általa megszerzett üzletrész megtartását vagy értékesítését kizárólag a hozzá kapcsolódó pénzügyi instrumentumok *hosszú távú jövedelmezőségi viszonyaitól* teszi függővé.

4. Az értekezés felépítése

1. BEVEZETÉS

2. AZ INTÉZMÉNYEK (6-42. oldal)

- a) Az intézményi gondolkodás történelmi változásáról
- b) Az új intézményi közgazdaságtan
- c) Az új intézményi közgazdaságtan irányzatai
- d) Az új intézményi közgazdaságtan és más elméleti irányzatok

3. A TULAJDONJOGOK (43-102. oldal)

- a) A tulajdon elvi, filozófia tartalma
- b) A modern gazdaság alappillérei
- c) A csere
- d) Az alku
- e) A vállalat
- f) A privatizáció

4. A VERSENYSZFÉRA, AZ ÉLELMISZERIPAR ÉS A HÚSIPAR TULAJDONVISZONYAI A MAGYAR GAZDASÁGBAN (103-133. oldal)

- a) A versenygazdaság tulajdonviszonyai
- b) Az élelmiszeripar tulajdonviszonyai
- c) A húsipar tulajdonviszonyai

5. A TULAJDONJOGOK ÉS A PICK (134-190. oldal)

- a) A Pick helye a magyar gazdaságban
- b) A vállalat tulajdonjogi története az elsődleges privatizáció végéig
- c) A Pick másodlagos privatizációja
- d) Az 1999-2004-es időszak – az **Arago** szegedi szerepvállalása
- e) A Pick helyzete 2004 után

6. ÖSSZEFOGLALÁS, KÖVETKEZETÉSEK

5. Az alkalmazott módszerek

Fejezetek	Források	Kutatási módszerek
2. Az intézmények	<ul style="list-style-type: none"> • folyóiratcikkek • könyvrészletek 	<ul style="list-style-type: none"> • a források interpretációja • kritikai összehasonlító elemzés • (közgazdaságtani irányzatok)
3. A tulajdonjogok	<ul style="list-style-type: none"> • folyóiratcikkek • könyvrészletek 	<ul style="list-style-type: none"> • a források interpretációja • kritikai összehasonlító elemzés (vállalati, és privatizációs formák)
4. A versenyszféra,...	a Gazdasági Versenyhivatal <i>Versenystatisztikai adatbázisa</i>	leíró statisztikai elemzés a 2004-2008-as időszakra vonatkozóan hat indikátor alapján
5. A tulajdonjogok és a Pick	<ul style="list-style-type: none"> • statisztikai adatbázisok • személyes interjúk • vállalati dokumentumok • sajtóközlemények 	a lezajlott események kritikai elemzése

6. Eredmények

4. fejezet – leíró statisztika

Legfontosabb megállapításaink a **HI** hipotézis alapján:

- A szereplők száma nem lehet a differenciálás explicit ismerve. A magántulajdonú szereplők számának relatív stabilitása kielégítően hatékony gazdálkodásra utal.
- A foglalkoztatási adatok alapján az állami szektor relatív túlfoglalkoztatása – közvetett módon – hatékonysági hátrányokra enged következtetni.
- Az árbevétel abszolút számai nem alkalmasak érdemi vizsgálódásra. Az egy foglalkoztatottra jutó árbevétel alapján a hazai és külföldi magántulajdon előnye mutatható ki.
- A tőkeállomány adatai – az állam elsorvadása, a belföldi magántőke növekedése, és a külföld dominanciája – a magántulajdon előnyére vonatkozó feltételezésünket támasztják alá.
- A hazai és külföldi magántőke csaknem kizárólagos, és – elsősorban a húsipari szegmensben – különösen konjunktúra-érzékeny szereplője a beruházási piacnak.

f) A *megetérülési* adatok rapszodikusak. A szokásos követelményeknek leginkább a belföldi magántulajdon tett eleget, az állami és a külföldi tulajdon – kiváltképpen a húsiparban – gyengén teljesített.

A **H1** hipotézist igazoltnak tekintettük.

5. fejezet – A Pick-esettanulmány

A **H2** hipotézissel összefüggő legfontosabb megállapításaink:

- a) 1998 és 2004 között a gazdaság – és ezen belül a húsipar – a *konjunktúra* időszakát élte.
- b) 1998 és 2000 között a Pick stabil és kedvező jövedelmezőséget mutatott, ugyanez a Pick nélküli húsiparról nem volt elmondható.
- c) 2000 és 2002 között a Pick és a húsipar ágazat profitja nagyjából *azonos arányban csökkent*, 2003-tól mindkettő negatív volt.
- d) miközben a Pick nélküli húsipar vesztesége 2004-re egy év alatt csaknem a felére csökkent, a Pické több mint *13-szorosára növekedett*.
- e) 1999 és 2003 között a Pick...
 - o a Figyelő TOP 200-as ranglistáján 31 helyet esett vissza,
 - o éves árbevétele 2,6 Mrd Ft-tal csökkent,
 - o foglalkoztatottainak száma 4658-ról 3179-re csökkent,
 - o saját tőkéje 25,97 Mrd Ft-ról 14,67 Mrd Ft-ra apadt, továbbá
 - o az 1998-as 4,0 Mrd Ft-nyi adózás előtti eredménye 2003-ra -325 M Ft-ra esett vissza.

Az adatbázisokból levonható következtetések nyomán a **H2** hipotézist igazoltuk.

A **H3** hipotézissel kapcsolatos legfontosabb összefüggések:

- a) A *szakmai befektető* stratégiai preferenciái a tartós jövedelmezőséghez és a vagyongyapodáshoz kötődnek, a *pénzügyi befektető* esetében az elkötelezettség nem egyértelmű.
- b) *Osztott tulajdonlás és korlátozott szavazati jogok* mellett a pénzügyi befektető jelenléte a vállalat hosszú távú fennmaradását szolgálja.
- c) A *menedzsment fogadókészsége* a pénzügyi befektető iránt nagyobb, mint szakmai befektető esetén, mert...
 - o jelentős pótlólagos forrásokat remél tőle,
 - o így a vállalat-finanszírozásnak a hitelnél kevésbé fájdalmas formáját választhatja,
 - o számít a befektető pénzpiaci szakértelmére,
 - o megőrizhetőnek véli függetlenségét a szakmai döntésekben.

- d) Ha a pénzügyi befektető *többségi részesedéshez* jut, akkor a stratégiai megfontolásokat rövid távú, szűklátókörű, spekulatív pénzügyi érdekeltség és manipulációk váltják fel.
- f) A többségi tulajdonnal rendelkező pénzügyi befektető célja a *források kivonása*.
- g) A pénzügyi befektető *tulajdonosi magatartása* a deklarált és a valóságos célok terében megváltozhat, a szakmai lépések valójában pénzügyi szempontokat érvényesítenek.
- h) A pénzügyi befektetőnek nem perdöntő ismérve *az aktivitás hiánya*, és a tulajdonlás típusát sokszor csak utólag, a tényleges magatartás ismeretében lehet meghatározni.
- i) Az ellentét a *munkaerő-gazdálkodásban* is szembeötlő a felelősen gondolkodó szakmai tulajdonos javára, és a kíméletlen haszonelvűséget preferáló pénzügyi tulajdonos rovására.

A pénzügyi befektetők szerepvállalása tehát csak akkor szerencsés, ha a finanszírozás *sem többségi tulajdonlással, sem szakmai aktivitással* nem párosul. A **H3** hipotézist elfogadtuk.

A **H4** hipotézissel összefüggő legfontosabb gondolataink:

- a) A Pick privatizációjának tapasztalataiból az élelmiszeripar egészének magánosítására vonatkozó *általános következtetéseket* nem lehet levonni.
- b) A hazai *tőkeállomány gyarapodása* javarészt a külföldi befektetőknek tulajdonítható.
- c) A külföldi tőke hazai megjelenésének *versenyképességet javító tényezői* az egyes vállalat szintjén aligha vitathatók.
- d) A Pick *elsődleges privatizációja* során kialakult külföldi tulajdonosi kör az osztalékorientált finanszírozáson túl a vállalat működtetésébe nem szólt bele.
- e) A külföldi *intézményi befektetőkről* nincs okunk feltételezni a pénzügyi spekulációk szándékát.
- f) A külföldi tulajdonosok *tőzsdei tranzakciói* nem feltétlenül voltak összefüggésben a cég gazdálkodásának hatékonyságával.
- g) A külföldi szakmai befektető veszélyeztetheti a korábbi *menedzsment egzisztenciáját*.
- h) A külföldi tulajdonosok rövid és hosszú távú *konjunktúra-érzékenysége* eltérő sajátosságokat mutat, általában a konjunktúra-ingadozások által veszélyeztetett munkavállalók javára.

A fenti gondolatok tükrében megállapíthatjuk, hogy egyfelől...

- a *külföldi vs. belföldi elhatárolás* nem lehet a befektető/tulajdonos megválasztásának mértékadó kritériuma, másrészt
- a külföldi (kiváltképpen a szakmai befektetői) *tulajdonlás versenyképességi (jóléti) hozadéka* meghaladják a vele járó *társadalmi áldozatokat*.

A **H4** hipotézist elfogadtuk.

7. Tudományos publikációk

1. Folyóiratcikkek

- a) Fenyővári Zs. – Lukovics M. (2008): *A regionális versenyképesség és a területi különbségek kölcsönhatásai*. Tér és társadalom 2. 1-20. o.
- b) Lengyel I. – Fenyővári Zs. (2010): *Az Észak-magyarországi és a Dél-alföldi régiók versenyképességének főbb mutatói*. Észak-magyarországi stratégiai füzetek VII. évfolyam 1. 3-17. o.
- c) Lengyel I. – Fenyővári Zs. – Nagy B. (2012): *A közelség szerepének újraértelmezése az innovatív kapcsolatokban*. Vezetéstudomány 3. 19-29. o.
- d) Fenyővári Zs. – Voszka É. (2013): *Tulajdonosi szerkezet és vállalati teljesítmény – a Pick esete*. Külgazdaság 11-12. közlésre elfogadva

2. Lektorált tanulmányok

- a) Czagány L. – Fenyővári Zs. (2000): *Kompetitív előnyök keletkezése fundamentális transzformáció révén*, In. Farkas B. – Lengyel I. (szerk.): *Versenyképesség – regionális versenyképesség*, Szeged, JATEPress. 88-99. o.
- b) Fenyővári Zs. (2002): *Teljesíthető-e az inflációra vonatkozó maastrichti konvergencia-kritérium*, In. Hetesi E. (szerk.): *A közszolgáltatások marketingje és menedzsmentje*, Szeged, JATEPress. 283-291. o.
- c) Fenyővári Zs. (2004): *Fogyasztói racionalitás és versenyszabályozás*, In. Czagány László – Garai László (szerk.): *A szociális identitás, az információ és a piac*, Szeged, JATEPress, 316-326. o.
- d) Czagány L.– Fenyővári Zs. (2008): *Inaktivitás és mezőgazdasági munkavégzés a vidéki Magyarországon*, JATEpress, Szeged, In. Lengyel I. – Lukovics M. (szerk.): *Kérdőjelek a régiók gazdasági fejlődésében*. 167-173. o.
- e) Czagány L. – Fenyővári Zs. (2008): *Munkapiaci tendenciák a Csongrádi kistérségben*, In. Buday-Sántha – Hegyi – Rácz (szerk.): *Önkormányzatok gazdálkodása – helyi fejlesztés*. Pécs, 311-316. o.
- g) Fenyővári, Zs. (2009): *Economic theories, institutions, regional competitiveness*. *Annals of the Faculty of Engineering Hunedoara – Journal of Engineering*, 3. 78-82. o. (ISSN 1584 – 2665)

3. Konferenciaelőadások

- a) Czagány, L. – Fenyővári, Zs. (2002): The Balassa-Samuelson Effect in the Hungarian Economy with Particular Focus on the Convergence Criteria of the Maastricht Treaty, The Ist International Symposium “Economics and Management of Transformation”, May 11 Timisoara, Romania,
- b) Fenyővári, Zs. – Nagy, B. (2004): Competition Control and Consumer’s Rationality, The IInd International Symposium “Economics and Management of Transformation”, May 7-8, Timisoara, Romania,
- c) Czagány, L. – Fenyővári, Zs. (2005): The Mundell-Fleming Model and the Opportunities of Hungarian Economic Policy before the Accessing the EMU, The Impact of European Integration on The National Economy October 28 – 29, Cluj-Napoca, Romania
- d) Fenyővári, Zs. – Nagy, B. (2006): The Role of Proximity in Regional Economic Development, Sustainable Development in the Old Industrial Regions of Europe, May 19-21, Timisoara, Romania, West University Timisoara
- e) Czagány, L. – Fenyővári, Zs. (2007): Inactivity and Agricultural Employment in Rural Hungary, *Competitiveness and European Integration*, 26-27 October, Cluj-Napoca, Romania
- f) Fenyővári Zs. – Nagy B. (2008): A tulajdonjogok szerepe a szellemi erőforrások piacán. In: *A gazdasági környezet és a vállalati stratégiák, a IX. ipar- és vállalatgazdasági konferencia előadásai*. Szeged, 260-268. o.
- g) Fenyővári, Zs. (2009): Economic theories, institutions, regional competitiveness, 10th International Symposium “Interdisciplinary Regional Research” *Annals of Faculty Engineering Hunedoara – Journal of Engineering*, April 23-24, Hunedoara, Romania

4. Egyéb tudományos közlemény

Fenyővári, Zs. (2003): *The inflation and the Possibilities of Monetary Policy in Hungary at the Beginning of The 2000’s*, Anali Ekonomskog fakulteta u Subotici, Subotica, Univerzitet u Novom Sadu, Ekonomski fakultet Subotica